

היו דבריו של יהודה נראים לכל צד

מים ראשונים: "ויגש אליו יהודה" ניצב מול "ולא יכול יוסף להתאפק" כתמונות ראי הפוכות ומשלימות. ואף אנו הקדשנו דף לזה ודף לזה. הדף שכאן מוקדש לנאומו של יהודה, ובהזדמנות אחרת כבר דנו בנקודת המבט של יוסף: [ולא יכול יוסף להתאפק](#). ואם נחזור כאן על מקצת אותם מקורות ומדרשים שהבאנו שם, אין זה אלא משום שאכן יש כאן תמונת ראי ושני צדדים של אותה מטבע. הדברים יצאו מלבו של יהודה ונכנסו ללבו של יוסף.

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה: (בראשית מה יח).¹

גישות שונות²

"ויגש אליו יהודה" - ר' יהודה ר' נחמיה ורבנן. ר' יהודה אומר: הגשה למלחמה ... רבי נחמיה אומר: הגשה לפיוס ... רבנן אומרים: הגשה לתפילה ... אמר ר' אליעזר: פשט להון.³ אם למלחמה - אני בא. אם לפיוס - אני בא. אם לתפילה - אני בא.⁴ (בראשית רבה פרשה צג סימן ו).⁵

"ויגש אליו יהודה" - אין לשון ויגש אלא לשון שלום, שנאמר: "ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום".⁶ ר' יהודה אומר: אין לשון ויגש אלא לשון תנחומים ... ר' נחמיה אומר: אין לשון ויגש אלא לשון קרבן ... ר' יוסי אומר: אין לשון ויגש אלא לשון נזיפה ... ר' נתן אומר: אין לשון ויגש אלא לשון גישוש ... (בראשית רבה אלבק כאן).⁷

התרפסות וקבלת אדנות

"בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך, נוקשת באמרי פיך ... עשה זאת בני והינצל ... לך התרפס ורהב רעידך" (משלי ו א-ג) - "אם ערבת לרעך" - זה יהודה שאמר "אנכי אערבנו". "תקעת לזר כפידך" - "מידי תבקשנו". "נוקשת באמרי פיך" - "אם לא הביאותיו אליך". "עשה זאת בני והינצל" - לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו. (בראשית רבה פרשה צג סימן א).⁸

ערבות ועוד

"איש יהודי" - וכי היה (מרדכי) משבט יהודה? ולא משבט בנימין היה?! שנאמר: "איש ימיני". מה ראה הכתוב שקראו יהודי? אלא שירדו השבטים למצרים אצל יוסף, וראה בנימין עמהם, ונתן הגביע באמתחת בנימין,

¹ נאומו של יהודה בתחילת פרשתו הוא, ללא ספק, אחד הנאומים הבולטים בתנ"ך כולו ומלאכת מחשבת של תורת הנאום. וכבר היו שניסו להשוותו לנאומים גדולים אחרים בספרות ובתרבות העולמית (ראה הספר: נופת צופים, יהודה מסר ליאון (איטליה, מאה 15), הוצאת מאגנס 1981, וכל היודע על ניתוחים דומים בכיוון זה, אנה יאיר עיינינו). די לנו בסיומת של פסוק זה: "כי כמוך כפרעה" שמשמעת לכמה פנים (ראה רש"י). ראה גם הפסוק הסמוך: "אדני שאל את עבדך לאמר ה'יש לךם אב או אח". יהודה לא מתחיל בהתחלת הסיפור. את זה כבר אמרו האחים ליוסף במפגש הקודם, לאחר פרשת הכסף שנמצא באמתחתם (ניסיון ראשון של יוסף להפליל אותם?): "ויאמרו בי אדני יד ידנו בתחלה לשבך אכל" (בראשית מג כ). יהודה מתחיל מיד ב"פואנטה" המרכזית. מה אתה נטפל לנו? מה אתה רוצה מאיתנו? האם כל מי שבא לקנות תבואה עובר אצלך "תחקיר משפחת"? ואם משפחתנו, משום מה, מעניינת אותך במיוחד, בוא ושמע מה באמת קורה שם, בוא אסביר לך מה זה לקרוע בן מעל אביו (וקולע ביודעין או בלא יודעין היישר לליבו של יוסף). אך כל זה, הוא ניתוח המקרא. אנו נלך כדרכנו, בנתיבות המדרש.

² הן של יהודה והן של הדרשנים והפרשנים שבחלקו האירו את ריבוי גישותיו של יהודה ובחלקו אולי הוסיפו גם גישות משלהם.

³ פשט אותה - הסבר את העניין בפשטות. שיטה פרשנית של ניסיון לאחד את כל הדעות הקודמות לפירוש רב גוני אחד.

⁴ מדרש זה מופיע גם בבראשית יח יג על הפסוק: "ויגש אברהם ויאמר" בפרשת סדום. ראה רש"י ובראשית רבה שם. מדרש זה מזכיר מאד את התחלת פרשת וישלח: "התקין עצמו לשלשה דברים: לדורון, לתפילה ולמלחמה". הבן כמו האבא כמו הסבא רבה.

⁵ רוב המדרשים להלן הם מבראשית רבה פרשה צג סימנים א - יא. הסימן המדויק, או אם מקור אחר, מופיע בסוגריים בסוף כל מקור. וע"פ, מומלץ מאד לקרוא את המדרשים במקורם ובמלואם: בראשית רבה שם (וילנא ואלבק) וכן תנחומא (ורשא, בובר) המקבילים.

⁶ שמואל א ל כא. ראה שם הסיפור של חלוקת השלל בין הלוחמים ליושבים על הכלים "חלק כחלק ... יחדיו יחולקו".

⁷ עד כאן כבר לנו שש גישות: למלחמה, פיוס, תפילה, שלום, תנחומים ונזיפה. והשביעית: גישה של גישוש. משחק מילים ומשחק חיים: יהודה מגיש בין הגישות השונות (אפילו עד כדי התגוששות) ומחפש מי מהן נגישה יותר ...

⁸ מדרש זה הוא אולי הקרוב ביותר לפשט המקרא: "ויאמר בי אדוני, ידבר נא עבדך דבר באדני ואל יחר אפך וכו' ". אם בהתרפסותו של יעקב מול עשו ראינו שכניעה והתרפסות יכולות לעתים לבוא מעמדה של כוח ועוצמה שקטה, שמקורה באורך רוח ופרספקטיבת זמן (ראה דברינו [אדוני עשו עבדך יעקב](#) בפרשת וישלח); כאן זו קבלת אדנות אמיתית משום צד הערבות שיש כאן (שנראה מיד במדרש הסמוך). עוד על הפסוק: "בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך", ראה דברינו [או נצחת או נצחתי](#) בפרשת יתרו, גם דברינו [כל ישראל ערבים זה בזה](#) בפרשת בחוקות.

ונמצא באמתחתו, ואמר "האיש אשר ימצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד". אמר לו (יהודה ליוסף): בבקשה ממך, כבר יש בידי רעה אחת שאמרת לי לאחיי: "לכו ונמכרונו לישמעאלים" (בראשית לו כז).⁹ וזאת תביא לי ותחזור לאותה רעה, לאחי מכרתי, וזה נטלתי מאבי להחזירו אצלו, ואת נוטלו לעבד! אין לי עמידה לא לפני הקב"ה ולא לפני אבי. חייב אני להיות עבד שמכרתי את יוסף אחי. בדין הוא שאעשה עבד תחתי. וכן הוא אומר: "ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני". למה? "כי עבדך ערב את הנער מעם אבי". ואמר שלמה: "בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך" (משלי ו א). אמר לו הקב"ה: אתה מסרת נפשך לעבד תחת בנימין, חייך הגואל שעתיד לעמוד לישראל, לשמך אני כותבו, לכך נאמר "איש יהודי". (ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים (בובר) נוסח ב פרשה ו).¹⁰

עימות והתגוששות

"כי הנה המלכים נועדו, עברו יחדיו" (תהלים מח ה) - זה יהודה ויוסף. "עברו יחדיו" - זה נתמלא עֲבָרָה על זה וזה נתמלא עֲבָרָה על זה ... "רעה אחזתם שם" (שם ז) - אלו השבטים. אמרו: מלכים מתדיינים אלו עם אלו, אנחנו מה אכפת לנו? יאה למלך להדיין (להתדיין) עם מלך. (בראשית רבה פרשה צג סימן ב).¹¹

כעס וחמה

אמר ר' יוחנן: בשעה שתפס יוסף הצדיק את בנימין ואמר לאחיו: "האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם", אמר לו יהודה: בנימין תתפוס ושלוש בבית אבא? מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ארבע מאות פרסה ... אף אחיו כיון שראו את יהודה שכעס, אף הם נתמלאו חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים ... באותה שעה נתמלא חמה על יוסף ... מיד נזדעזע ונבהל ... (שם, סימן ז).¹²

חוצפה

"ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני" - "כי כמוך כפרעה", מה פרעה גוזר ואינו מקיים, אף אתה גוזר ואינך מקיים. מה פרעה להוט אחר הזכרים, אף אתה כן ... (שם, סימן ו).¹³

⁹ ראה דברינו [מה בצע כי נהרוג את אחינו](#) בפרשת וישב על חלקו של יהודה במכירת יוסף, נכון יותר באי מניעתה.
¹⁰ היינו שמרדכי שהוא משבט בנימין נקרא "איש יהודי" ולא איש בנימין. וכבר עמדנו על הקשר ההיסטורי של שבט בנימין עם יהודה דווקא ולא עם מלכות ישראל ששבטי יוסף (אפרים ומנשה) בראשה בדברינו [יהודה יוסף בנימין](#) בפרשה זו. עוד על הערבות, ראו מדרש תנחומא בראש פרשתנו אשר בוחר לפתוח את דבריו במדרש ילמדנו על מוטיב הערבות: "למדנו רבינו: איזה הוא ערב שהוא חייב לשלם? ... האומר הלוהו ואני נותן לך, ונשא ונתן ביד הערב חייב. ומי היה זה הערב? זה יהודה שאמר: תנה אותו ע"י ואני אשיבנו אליך". אבל מדרש בראשית רבה שלמעלה, לוקח את רעיון הערבות צעד משמעותי קדימה. העניין לא נגמר בערבות עצמה. הערבות מקופלת בתוך וידוי שהוא תנאי לחרטה אמיתית ולתשובה. יהודה מתוודה כאן על מעשיו במכירת יוסף ודרכו שומע יוסף לראשונה את הסיפור המלא של מכירתו כולל חלקו של אביו (להוציא את טבילת הכתונת בדם ...). לערבות יש גם משמעות משפטית מעניינת: מגיע לי להיות עבד, אומר יהודה, משום שמכרתי בן אדם וזה חטא הרבה יותר חמור מגניבה. האם וידויערבותוחרטה אלה הם שגרמו ליוסף שלא יכול היה להתאפק יותר? על צד זה דנו בדברינו [ולא יכול יוסף להתאפק](#), שם גם הארכנו להראות מה הקשר של כל עניין זה למגילת אסתר ולפורים ולדמותו של מרדכי שהוא "איש ימיני" אשר נקרא "איש יהודי". ראה גם הקבלה הלשונית בין "כי איך אראה ברע אשר ימצא את אביו" שאומר יהודה ובין "כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי" שאומר אסתר בת דודו של מרדכי "איש יהודי". ראה דברינו על מדרש זה, שם.

¹¹ ובמדרש תנחומא בובר: "נאה לשניהם עומדים כנגד זה. נאה למלך מתנאה כנגד מלך" - עימות מלכותי. אבל בתנחומא הרגיל העימות הוא של אתלטים מתגוששים: "משל לשני אתלטים תפושים זה בזה. כיון שהרגיש אחד מהן שהוא בא להינצח, אמר: עכשיו ינצחני ואני נתבייש בפני הכל. מה עשה? נשקו על ידיו ושככה חמתו של אתלטיה הגדול. אף יוסף, כיון שהרגיש שעלתה חמתו של יהודה נתיירא שלא תבייש לפני המצרים, מיד אמר לאחיו: אני יוסף אחיכם ולא יכלו לענות אותו". יוסף מוותר. וחריפים עוד יותר המדרשים על "כי כמוך כפרעה" - ... ואם שולף אני את חרבי בך אני מתחיל ובפרעה אני מסיים" נראה שמדרשים אלה מכוונים יותר לעימות ההיסטורי בין יהודה ויוסף, בין מלכות יהודה וישראל, מאשר לסיפור בפרשתנו. מכאן גם הרעיון שיוסף ידו על התחונה בניגוד לפשט הפסוקים. יוסף אמנם גרר אחריו את רוב השבטים ואת שם האבא "ישראל", אך יהודה שרד והנחיל את שמו לכולנו. והיום אנו יהודים במדינת ישראל. האם ה"יהודה" שבנו וה"יוסףישראל" שבנו משלימים זה את זה כחזון הפטרת השבת ביחזקאל לז על עץ יהודה ועץ אפרים - [והיו לאחדים בידך](#), או שמא הם עדיין מתעמתים?

¹² ובהמשך שם בסימנים ח ו-ט העימות והכעס מגיעים לשיאם: "אמר יהודה לנפתלי: לך וראה כמה שווקים במצרים. קפץ וחזר, אמר לו: שנים עשר. אמר יהודה לאחיו: אני אחריב מהם שלשה וטלו כל אחד ואחד - אחד אחד, ולא נשאר בהם איש ... כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו: מוטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים". לפי מדרשים אלה, פיוס ופתיחת לבבות לא היו כאן. אדרבא, העימות הוא בשיאו ואפילו נמשך לאחר שיוסף מתוודע אל אחיו. ראה מדרש תנחומא בפרשתנו סימן ה: "כיון שהכירוהו בקשו להורגו". ולאחר מות יעקב, בפרשת השבוע הבא: "ויאמרו לו [ישטמנו יוסף](#) והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו" - דברינו בפרשת ויחי. מפגש יוסף ואחיו כלל לא מסתיים בטוב. האם יהודה מתח את החבל יותר מדי? שוב אנו חוזרים לתמונת הראי של "ולא יכול יוסף להתאפק" מול "ויגש אליו יהודה". לפי דברינו שם, נראה שיוסף הוא שמתח את החבל יתר על המידה. או שמא לא זה ולא זה והכל חוזר לתחילת פרשת וישב, לשורש העימות.

¹³ ובמדרש תנחומא כאן לא סתם "זכרים", אלא בנימין עצמו: "כשם שפרעה רבך אוהב נשים ומחמדן כך אתה ראת לבנימין שהוא יפה תואר ואתה מחמדו להיות לך לעבד". האם ידע יהודה שהוא מדבר ליוסף? וברש"י (בעקבות המדרש כאן): "סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה". אין ספק שהדרשן מבקש כאן ללעוג לתרבות מצרים (ודרכה

פניה לחוש הצדק ולצד המעשי

"בי אדוני" - בי ולא בו. אם לְדַבֵּר - אני, אם לְשַׁמֵּשׁ - אני, אם לבקע עצים - אני. דבר אחר: "בי אדוני" - ביא¹⁴ אתה מעביר עלינו, אדוני, שכך אמרת לנו: "הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו" - זו היא השמת עין? (שם סימן 15.)

היסטוריה והתחשבות

"אדוני שאל את עבדיו לאמר" - אמר לו יהודה: מתחילה באת עלינו בעלילה! כמה מדינות ירדו למצרים לשבור אוכל ולא שאלת אחד מהם כמו ששאלת אותנו! שמה בתך באנו ליקח או אתה סבור לישא את אחותנו? אף על פי כן לא כסינו ממך. אמר לו יוסף: אני רואה בך שֶׁפֶטְט¹⁶ אתה, יש באחיך פטיט כמותך? אמר לו (יהודה): כל זאת שאתה רואה, אני ערבתי אותו. אמר לו: מפני מה לא עשית כן לאחיך כשמכרת אותו לישמעאלים בעשרים כסף וציערת את אביך הזקן ואמרת לו "טרוף טרוף יוסף? (בראשית רבה צג סימן ח).¹⁷

מה נאמר לאבא

אמר יהודה ליוסף: מה נאמר לאבא? אמר לו: אמור לאביך הלך החבל אחר הדלי. (תנחומא ויגש, סימן ה).¹⁸

פסיכולוגיה

"מים עמוקים עצה בלב איש, ואיש תבונות ידלנה" (משלי כ ה) - לבאר עמוקה מלאה צונן והיו מימיה צוננים ויפים ולא הייתה בריה יכולה לשתות הימנה. בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה ודלה הימנה ושתה. התחילו הכל דולים הימנה ושותים. כך, לא זו יהודה משיב ליוסף דבר על דבר, עד שעמד על ליבו. (בראשית רבה פרשה צג סימן ד).¹⁹

פיוס לכל

אמר ר' חיה בר אבא: כל הדברים שאתה קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו, עד שאתה מגיע "ולא יכול יוסף להתאפק", היה בהם פיוס ליוסף ופיוס לאחיו ופיוס לבנימין. פיוס ליוסף, לומר: ראו היאך הוא נותן נפשו על בניה של רחל. פיוס לאַחֲיוּ, לומר: ראו היאך הוא נותן נפשו על אָחִיו. פיוס לבנימין, אמר לו: כשם שנתתי נפשי עליך, כך אני נותן נפשי על אחיך. (שם, סימן ט).²⁰

לתרבויות אחרות בנות זמנו, יוון ורומא? על משכבי זכר שהיו נפוצים שם, אך השמת דברים אלה בפי יהודה כשהקורא יודע שמדובר ביוסף, נשמעת קצת חריפה. האמנם כך דמיון הדרשן את יהודה מדבר לפני שליט מצרים?

¹⁴ "עוול, חמס". ראו שמות רבה כז ט על מי שמתמנה לתפקיד ציבורי: "לא יאמר לטובתי אני נזקק לא איכפת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו, אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא ממחה בידו הוא נענש עליו", בדברינו אני ואתה עומדים בזירה – או ניצחת או ניצחתי בפרשת יתרו. אבל לפי Jastrow פירושו מס - מס דרכים (יוונית). ראה רש"י בפרשת מקץ, פרק מג פסוק כ, כאשר האחים מובאים לביתו של יוסף ומדברים לפני הממונה על הבית, שאומר ש"בי אדוני" הוא לשון בעיא ותחנונים. אבל רמב"ן שם, בעקבות מדרש זה ודומים לו, אומר שזה "לשון צעקה ותרעומת על שבר ועל עוות דבר".

¹⁵ על השימוש נעיר ש"לדבר" הוא מלשון להדביר לא להיות דובר והכוונה היא להיות ממונה על משרתים ועבדים אחרים כפי שמתאים ליהודה שמדבר בשם האחים. מה שאולי מזכיר ליוסף את תפקידו בבית פוטיפר (ובבית הסוהר) ואולי גם מרעיד מיתר סמוי בלבו. ועל הניסיון לפרוט על מיתר חוש הצדק – לא יאה למלך להתברר כמי שאינו עושה צדק, נרחיב להלן בפירוש רמב"ן.

¹⁶ דברן (פטפטן?)

¹⁷ כבר הערנו לעיל שיהודה לא מתחיל בהתחלת הסיפור, אלא ישר בנושא הקונקרטי: "אֲדֹנָי שְׂאֵל אֶת עַבְדִּי לְאֵמֶר הֲיֵשׁ לְכֶם אָב או אָח". האם המדרש כאן בורח מפשט הפסוקים? לא דווקא. אפשר שהוא מחבר את נאומו של יהודה לדברי האחים ליוסף במפגש הקודם, לאחר פרשת הכסף שנמצא באמתחתם: "וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנָי יְרֵד יְרַדְנָנוּ בְּתַחֲלָה לְשִׁבְרֵ אֶכְל" (בראשית מג כ). יהודה ממשיך כאן את הדברים הנ"ל ומקשר בכך את ניסיון יוסף להפליל את בנימין בגניבת הגביע עם ניסיון קודם להפללה (מה שנראה ככזה לפחות) בגין אי תשלום עבור הקנייה, ניסיון שכבר התגלה כשקרי. מה שמחזק את דברי יהודה: "מתחילה באת עלינו בעלילה". אבל ההתחשבות ההיסטורית היא דו-צדדית ויוסף עונה לו בצדק: עם דיבורים כאלה יפים, איפה היית במכירת אחיך? אולי התחשבות לאחר והוצאת כעסים גם היא דרך לפיוס.

¹⁸ "הלך החבל אחר הדלי" - ביטוי נאה וציורי, אך מה פירושו? האם לועג כאן ליהודה? רומז לו מי הוא? שולח דרכו רמז לאביו שגם הוא סופו לבוא למצרים? מי כאן הדלי? כך או כך, יוסף מתכוון באמת לקחת את בנימין אליו ושלום על ישראל (על יעקב)? ראה מילון אבן שושן בערך דלי ובערך חבל.

¹⁹ ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ב הנוסח הוא: "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה (משלי כ ה), מים עמוקים עצה בלב איש - זה יוסף. כל מה שהיה יוסף חכם, בא יהודה ונצח אותו, שנאמר: ויגש אליו יהודה. למה הדבר דומה? לבור שהיה עמוק ולא היה אדם יוכל לירד בו. בא אחד שהיה ערום והביא חבל גדול והגיע למימיו ודלה ממנו. כך יוסף היה עמוק, ובא יהודה ודלה ממנו". ובאשר למשל של קשירת חבל בחבל ונימה בנימה, ראה שיר השירים רבה פרשה א סימן ח על חוכמתו של שלמה כממשל משלים. וכן הערתנו לקמן על הפתיחה של מורה נבוכים.

²⁰ שאמצא את יוסף. במקבילה בבראשית רבה (אלבק) הנוסח הוא הפוך: "אמר לו: כשם שנתתי נפשי על אחיך (שמנעתי את הריגתו) כך אני נותן נפשי עליך (שלא אתן לך להיות עבד)". אלבק מן הסתם מדויק יותר, אבל הנוסח שלנו נראה מעניין יותר: "כשם שנתתי

נידוי יהודה, צערו של אבא, גישתו של בנימין

א"ל יוסף: יהודה, למה אתה דברן, והלא יש באחיך גדולים ממך? א"ל: אעפ"כ כולם חוץ לזיקא הן עומדין ואני מעי קומטים עלי כחבל. א"ל: למה? א"ל: שאני ערב לו. א"ל: אם בכסף אם בזהב, אני נותן לך. א"ל: לא בכסף ולא בזהב, אלא כך אמרתי לאבא: אהיה בנידוי בעולם הזה ובעולם הבא... אם לא אביאנו אליך. א"ל: ²¹למה אתה מבקש בנימין? אם לגדולה - אני גדול ממנו, אם לגבורה - אני גיבור ממנו. מוטב שאהיה עבד תחתיו ואל אראה בצערו של אבא. ²²

א"ל יוסף: איני רוצה לידע, אלא לבנימין זה, מי נתן לו עצה לגנוב? שמא אתם נתתם לו עצה? אמר בנימין: לא הן נתנו עצה ולא נגעתי בגביע. א"ל: הישבע לי. נשבע לו בפרישתו של יוסף אחי ממני, לא נגעתי בו. ולא בשלוח חצים שנשתלחו בו, ולא בהפשט שהפשיטו אותו, ולא בהשלכת הבור שהשליכוהו, ולא במכירה שמכרוהו לישמעאלים, ולא בטבילה שטבלו כותנתו בדם. ²³ אמר: מי מודיע שאתה נשבע על אחיך באמת? א"ל: בשמות של פני אתה יכול לידע כמה אני מחבבו, שהוצאתי שמותן על מה שאירע לו. א"ל: ומה שמותן? א"ל: "בְּלַע וְכָכַר וְאֶשְׁבֵּל גָּרָא וְנַעֲמָן אַחִי וְרֵאשׁ מִפִּים וְחִפִּים וְאָרְדָּ" (בראשית מו כא)... ²⁴ מופים - למדתי מפיו תורה שלמד מאביו. חופים - שנתחפה עד היום הזה. דבר אחר: שהלכתי יחף ומתאבל עליו. "וארד" - "כי ארד אל בני אבל שאולה". בבקשה ממך אל תוריד אבי ביגון שאולה, שכן יהודה אומר: כי איך אעלה אל אבי וגוי. כיון שהגידו לו צערו של אביו. מיד: "ולא יכול יוסף להתאפק". (ילקוט שמעוני תורה פרשת ויגש רמז קנא). ²⁵

אזכור יוסף "המת" ואהבת רחל

וְנֹאמַר לְכָל אֶלְאֲדָנִי יִשְׁלָנוּ אָבִי זְקֵן וְיִלְדֵּךָ זְקָנִים קָטָן וְאֶחָיו מֵת וְיִתֵּר הוּא לְבִדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְיֶה: (בראשית מד כ). ²⁶

נפשי עליך - שאתה רואה אותי נאבק עם השליט המצרי שלא ייקחך לעבד - "כך אני נותן נפשי על אחיך" - שגם אמצא את יוסף אחיך. כך או כך, מדרש זה של רוח פיוס, כמו המדרשים שראינו לעיל של התרפסות, קבלת אדנות וערבות, נראה הקרוב ביותר להרגשה הפשוטה והטבעית כאשר קוראים את הפסוקים בראשית פרשת ויגש. דברים אלה ולא העימות, הכעס והחוצפה, הם שגרמו לכך שיוסף לא יכול היה להמשיך ולהתעמר באחיו.

²¹ יהודה מוסיף ומדבר עוד ליוסף.

²² ראה לשון בראשית רבה (תיאודור-אלבק): "וכיון שהזכיר צער אביו, לא היה יכול לעמוד על עצמו, נתחזק וישב". הכוונה כמובן ליוסף, שהרי יהודה מן הסתם עמד לפני יוסף שישב על כיסא המלוכה. יוסף נע בכסאו ומתחזק בישיבתו.

²³ בנימין נשבע באירועים הקשים שקרו ליוסף אחיו, שלא גנב את הגביע. שבועה בנקיטת אירוע בדומה לנקיטת חפץ. מעין "התפסת שבועה" בדומה להתפסת נדר, היינו כשם שאירוע זה קרה, מפורסם וחרוט בראש כולם, כך אני לא גנבתי את הגביע. שבועה זו איננה מוכרת להלכה והיא מושאלת מנקיטת חפץ או מדיני "התפסה" לאגדה. המדרש בוחר לשים בפי בנימין שבועה באירועים הקשורים לגורלו של יוסף ו"בדרך אגב", חוזר ומעורר אצל יוסף את כל האירועים הקשים שקרו לו שם ואף מוסיף אירועים שלא ידע, כגון הטבלת כתונת הפסים בדם (ושילוחה לאביו "הכר נא"?). אך יוסף לא מסתפק בכך, והדיאלוג בין שני בניה של רחל, נמשך.

²⁴ פה מקצר ילקוט שמעוני בשמות בני בנימין שכולם קרויים על שם המאורע הקשה שקרה ליוסף אחיו. ראה במקור בבראשית רבה צד ח: "אמר לו: היה לי אח אחד והיו מעשיו נאים ונעימים ונשבה ממני והוצאתי אותן לשם המאורע אשר לו. בלע - שנתבלע בין האומות, ובכר - שהוא בכור, ואשבל - שנשבה ממני, גרא - שנעשה גר בארץ אחרת, ונעמן - שהיו מעשיו נאים ונעימים, אחי - שהוא אחי וודיי, וראש - שהיה לי ראש והוא ראש, מופים - שהיה יפה עד מאד בכל דבר, וחופים - שלא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתי, וארד שהיה כוורד שושנים".

²⁵ בתוך שלל גישותיו וטיעוניו של יהודה, עומדת "גישת בנימין" שאולי השפיעה על יוסף יותר מכל נימוק אחר. (ראה "עד גישתו עד אחיו" שנאמר על יעקב כלפי עשו). במקרא אין שום שיח בין בנימין ליוסף, שמן הסתם גם לא הכיר אותו (ואולי כן). עמידתו הכנועה מול השליט הכל יכול, בין אחיו "שהיו ממצעין אותו ומשמרין אותו" (בראשית רבה (אלבק) פרשת ויגש פרשה צה), הייתה אולי הדיבור הפאסיבי החזק ביותר. אלא שהמדרש לא מסתפק בשתיקה זו ומפתח דיאלוג מרגש וישיר בין יוסף ובנימין. כאילו אומר, בוא ניתן כעת את רשות הדיבור לשני בניה של רחל, אולי הם יפתרו את הסיפור הבלתי פתור הזה. עפי" רוב המדרשים (בראשית רבה ותנחומא בפרשתנו) דיאלוג זה התנהל בפגישה הראשונה בין יוסף ובנימין, בפרשת מקץ, כאשר ראה יוסף את בנימין לראשונה (טרם מעשה גניבת הגביע). אבל מדרש ילקוט שמעוני (נכון יותר מדרש תנחומא בובר ז שממנו לקח הילקוט) מעתיק את הדיאלוג לעימות כאן בפרשת ויגש ויוצר בכך מדרש חדש ומחודש. שים לב כיצד הדיאלוג מתחיל ביהודה, ובנימין הקטן מתפרץ ומתערב ברגע שהוא מואשם בגניבה, נכון יותר, כשאחיו מואשמים שלימדוהו לגנוב: "לא הן נתנו עצה ולא נגעתי בגביע", הוא זועק. והסיום, כמעט כולו של בנימין, כולל קישור שם בן הזקונים של בנימין "וארד", להורדת שיבת אבינו ביגון שאולה. ראה איך הביטוי "ביגון שאולה" עובר מדברי יעקב בסירובו לתת את בנימין (בראשית מב לח), אל דברי יהודה ליוסף (בראשית מד לא). בא המדרש ושם את הדברים "בשלישית" בפי בנימין בדבריו אל יוסף! נחזור לגישותיו של יהודה.

²⁶ פסוק זה הממוקם בתחילת נאומו של יהודה, הוא אולי העוצמתי ביותר ואפשר שכבר בנקודה זו התרכך יוסף. כאן הוא למד על כך שהאחים (ואולי גם אביו) השלימו עם היעלמותו מחייהם. האם הוא מוכן שכך יישארו פני הדברים? כאן הוא גם שומע על בדידותו של בנימין ועל אהבת יעקב אביו אליו שהיא השתקפות אהבת יעקב לרחל האשה האהובה שכבר בחיים. מה כל זה עושה ליוסף? אזכור "מותו", בדידות אחיו, אהבת יעקב לרחל, זכר אמו? אולי אזכור "ילד זקונים" שזה הוא עצמו (בראשית לז ג).

"ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן", כלומר: אחרון הוא וקטן שבאחים. "ואחיו מת", אפשר אדם כיהודה אומר דבר שאינו ברור לו? אלא כיון שהרחיק נדוד ואיננו, הרי הוא חשוב כמו מת. ודומה לדבר: "נשכחתי כמת מלב" (תהלים לא יג).²⁷

"ויותר הוא לבדו לאמו", לא שאמו היא בחיים, אלא אין מאמו בן אחר זולתו, ודומה לדבר: "אחת היא לאמה" (שיר השירים ו ט). "ואביו אהבו", שזוכר בו מעשה אמו. (שכל טוב (בובר) בראשית פרשת מקץ - ויגש פרק מד סימן כ).²⁸

בושה ותוכחה

אמר ר' אלעזר בן עזריה: אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה! ומה יוסף הצדיק שהוא בשר ודם כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו,²⁹ הקב"ה שהוא דיין ובעל דין ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד - על אחת כמה וכמה שאין כל בשר ודם יכולים לעמוד בתוכחתו! (בראשית רבה צג יא).³⁰

תחנונים לצד פריטה על חוש הצדק

לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ... ואשר יראה לי על דרך הפשט, שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו, כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו, וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא נחם אותם על הצער שעשה להם (לעיל מג כג).³¹ וזה ענין הסיפור, אמר לו: אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדוני, ולא הודינו גם כן להורידו לפניך כמצותך הראשונה, רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו, אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב, כי אמרת לא תוסיפון לראות פני. ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל, ואז הודה בפחד ובדאגה. ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה. ולכן תיפול נא תחינתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן, וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו, ולך תהיה צדקה. וזה טעם כל הפרשה. (פירוש רמב"ן לבראשית מד יט).³²

כל האפשרויות, הגישות והאופנים היו שם:

²⁷ ועפ"י חז"ל גם עני חשוב כמת. בעולם העתיק יכול באמת אדם, שנמכר לעבד למשל או נעדר במלחמה, להיחשב כמת מבחינת סביבתו המקורית (וגם מבחינת ההלכה לדין עגינות למשל), הגם שהוא יסית בחיים "אי שם". ראה הנוסח בראשית רבה (תיאודור-אלבק) צג כ: "ואחיו מת - אדם וודיי כיהודה יאמר דבר שאינו ברור לו? ואמר ואחיו מת? אלא כך אמר יהודה: אם אני אומר לו: קיים הוא, אומר לי: לך והביאו, כדרך שאמר לי על בנימין. לפיכך אמר לו: ואחיו מת". שזה הסבר מצד ההתנצחות ביניהם. ועפ"י המשך בראשית רבה שם, דווקא התנצחות זו גרמה ליוסף להתוודע לאחים, ראה בהמשך המדרש שם: "אמר להן: היכן אחיכם שאמרתם עליו שמת? היכן הוא? וודיי מת? אמרו לו: הין. אמר להן: מפני מה אתם מספרים שקר? לא לי מכרתם אותו ואני לקחתיו מידכם? אקרא אותו ויעניני. והיה קורא: יוסף בן יעקב, יוסף בן יעקב, והיו מסתכלין בארבע פינות הבית. אמר להן: מה אתם רואים? אני יוסף אחיכם! ולא האמינו עד שפרע עצמו והראה להם מילה".

²⁸ על המשולש רחל-יוסף-בנימין ראה שוב בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה צג כט: "ולקחתם גם את זה, כך אמר יעקב אבינו: כתחילה כשהיה בנימין יושב אצלי, היתה דעתי מיושבת על אחיו ועל אמו. ועכשיו, דומה אני כאילו שלשתן לקחתם בבת אחת. למה יעקב אבינו דומה על בנימין? לנר שהיו לו שלוש פיות, ביקש לכבות אחת מהן, כבת כל הנר כולה". ואם שלושת הנרות יכבה גם הרביעי, כמו שהוא ממשיך שם ואומר: וקרהו אסון, אמר: אוי לי, שמא נגזרה גזירה על רחל לכלות היא זרעה בדרך. שהיא מתה בדרך, ומת יוסף בדרך, ועכשיו אם ימות זה בדרך, אני מת באנחה אחרי". נראה שהעדות על הקשר הנפשי העמוק של יעקב לרחל ובניה, שנשמע מפי יהודה מבכירי זרעה של לאה, תרמה אף היא להתרככותו והתגלותו של יוסף.

²⁹ ובמדרשים אחרים, כמו תנחומא, "פרחה נשמתם". ואולי מכאן הביטוי "מת מרוב בושה".
³⁰ הדרשן מבקש שניקח משהו מכל הפרשה הזו ליום הדין. ואכן, ביום הכיפורים אנו מזכירים את מכירת יוסף בפיט "אלה אזכרה", אמנם לא מצד התוכחה של יוסף, אלא מצד שורש העניין - מצד פעולת המכירה עצמה (סוף הערה 12 לעיל).

³¹ ראו דבריו של רמב"ן בפסקה הקודמת שם: "ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו שלום בדבר אלהים יחנך בני (לעיל מג כט), ועשה לכולם לכבודו משתה לפניו בבית המלכות, והרבה משאות להם, ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת, יותר מן הכסף שהביאו לו וכי".

³² התמקדנו במדרשים, אבל יש גם לפרשני המקרא מה לומר. שיטת רמב"ן היא שנאום יוסף הוא שילוב של דיבור בתחנונים וניסיון לעורר את רחמי שליט מצרים יחד עם פניה אל חוש הצדק, לשליט שכבר אמר להם: "את האלהים אני ירא" ויש סיבות להאמין שבכ"ז, ירחם עליהם ויגלה אמפתיה. רמב"ן לא מקצר בדברי התחנונים של יהודה לפני יוסף, אך מסיים "ולך תהיה צדקה" מה שמשלים את "האלהים אני ירא". פנייה לחוש הצדק ולנאורות של השליט יכולה להשפיע לא פחות מהתרפסות הכנעה ותחנונים (בוודאי יותר מאיומים), הגם שגם זו אולי סוג של התרפסות מסוימת - חנופה ממלכתית'. לפירוש רמב"ן זה הקדשנו דף מיוחד בפרשה זו ולפיכך נעצור כאן ונרחיב שם.

"תפוחי זהב במשכיות כסף, דבר דבור על אופניו" (משלי כה יא) - ... מה אופן זה מראה פנים מכל צד, כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שדיבר עם יוסף. (בראשית רבה צג ג.)³³

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ידועה שאלתו של רמב"ן איך לא יצר יוסף קשר עם אביו כל אותם שנים להודיעו שהוא בחיים: "כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו וכו'" (פירושו לבראשית פרק מב פסוק ט). והתירוץ רבים וידועים החל מהצורך בהגשמת החלומות וכלה בצורך בתשובה כנה (ראה סיכום הדעות, [נחמה לייבוביץ: למה התנכר? פרשת מקץ](#)). ואנו נשים נפשנו בכפנו ונציע פירוש אחר: יוסף אכן כעס מאד על אחיו ואף על אביו ובקש להתנתק מהם. ראה איך הוא נותן שם לשני בניו: "כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי", "כי הפרני אלהים בארץ עניי".³⁴ במודע, אין יוסף יוצר קשר עם אביו. וכשהוא נפגש עם אחיו אין הוא משחק אתם בחשבונות ואין הוא מנסה להגשים חלומות או לגרום למישהו לחזור בתשובה. התנכרותו היא אמיתית ורצינית. לרגע, הוא מוכן להתנתק לגמרי ולהשתלב במעמדו החדש והמכובד במצרים. הוא רוצה רק דבר אחד: את בנימין. מגמתו היא ליצור קרע מוחלט בבית יעקב: בני רחל לחוד ובני לאה והשפחות לחוד (ראה איך מסתיימת פרשת מקץ!). וכבר היו דברים בבית אברהם ויצחק. אבל בעצם המפגש עם האחים משהו סמוי ובלתי צפוי קורה ליוסף. והשיא הוא נאום יהודה אשר גורם לו לשנות את דעתו. משהו בנאום יהודה, שהוא מבני לאה, הבהיר ליוסף שאין הוא יכול ורוצה להתנתק לגמרי מבית אביו ועליו לבחור.³⁵ וכבר זכינו להשלים דף מיוחד בנושא זה [מדוע לא שלח יוסף לאביו](#) כל אותם שנים. ובינתיים גם זכינו להשלים את הדף [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#) בפרשת וישלח, בה הראינו שהתנכרות יוסף לאביו היא מידה כנגד מידה ליעקב, שבשנותיו בחרן בעצם התנכר למשפחתו אשר בכנען. ראה פירוש כלי יקר שהבאנו שם.

³³ ממדרש זה לקחנו את כותרת הדף: היו דבריו של יהודה נראים לכל צד. ראה פתיחה למורה נבוכים שמרחיב במשל זה של תפוחי זהב במשכיות כסף ורואה בו יסוד מוסד לתורת המשלים וחכמת הנסתר: "אמר החכם תפוחי זהב במשכיות כסף ... התבונן כמה נפלא הוא הדבר הזה בתיאור המשל המחוכם."

³⁴ ראה פירוש פנים יפות בראשית מב יט, לז לה, בהתייחס לדברי המדרש ורש"י שיעקב מאן להתנחם משום שאין מתנחמים על החיים, שמעיר "שמשהו שיצא יוסף מבית האסורין ושכח את בית אביו, כדכתיב: כי נשני אלקים וגו' כל בית אבי ... אז הוקל האבילות אצל יעקב ולכך אמר יהודה: ואחיו מת, דסבר שבאמת הוא מת". בתחילה, יעקב חש שיוסף לא מת, בלבד מקנת תקווה שהוא עוד חי ולפיכך אינו מקבל תנחומים. אבל באותו חוש נסתר שמחבר אב עם בנו הוא גם חש מאוחר יותר שיוסף הולך ומתרחק ושוקע אי-שם, גם אם הוא חי פיסית. וזה נותן לו פתח להתחלה של ניחומים! ראה דברינו וימאן יעקב להתנחם בפרשת וישב. דברים אלה מתחברים היטב עם הצעתנו כאן.

³⁵ זכינו לכוון לדעת גדולים. דברים בדוח דומה כתב הרב יואל בן נון. ראה דבריו "מפני מה לא שלח יוסף שליח אל אביו?" באתר שלו www.ybn.co.il